

Filmové hry s postavou Jana Husa

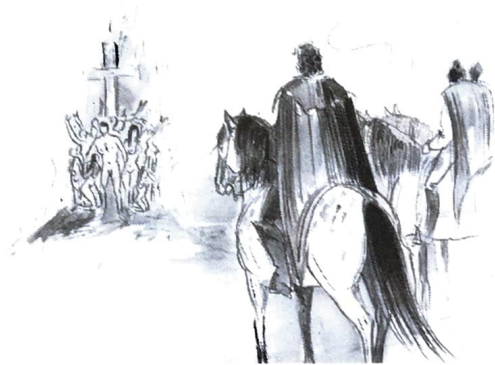
Dva alternativní životy

Pavel Helan

Hus „redivivus“ se objevuje počátkem nového tisíciletí ve dvou projektech české filmové tvorby. Ačkoliv se jedná o projekty zásadně odlišné, oběma jim je společná hra s fiktivním životem Jana Husa. Oba také tuto fantazii, jakési „science fiction“ s historickým motivem, otevřeně přiznávají a hlásí se k ní, což je již v počátku odlišuje od některých fikcí tvářících se jako historické dokumenty, či jako filmová zpracování na historickém základě.

Prvním je námět na velkofilm nazvaný *Vero Eretico – pravý kacír* od firmy Creative Direction z roku 2002. Jedná se o projekt nezávislých producentů s předpokládanou spoluprací Barrandov Studia a. s. Autory jsou ředitel Creative Direction Jordan Stojanov a umělecký ředitel Barrandova Dušan Kukal. Literární scénář připravil Václav Dušek, historické podklady dodal Pavel Helan a jako hudební poradce spolupracuje Hana Vlhová. Projekt je v podobě první verze scénáře, jehož přílohou je i prezentační CD, který formou kreseb doprovázených mluveným slovem představuje kostru filmového příběhu v českém, anglickém a italském jazyce.¹ Prezentace námětu proběhla i v denním tisku. V této souvislosti došlo již i k žurnalistické chybě, když autor článku *Mistr Jan Hus jako vzor Mussoliniho* uvedl jednu z předpokládaných filmových scén, v níž fašisté pochodují na Řím zpívaje italsky píseň *Ktož sú boží bojovníci*, jako historický fakt².

Námět velmi volným pojetím vychází motivem z doktorské disertační práce pojednávající o spisu Benita Mussoliniho o Janu Husovi.³ Zejména samotná skutečnost, že italský fašistický diktátor ve svém mládí, ještě jako radikální socialista, napsal monografii nazvanou *Giovanni Huss il Veridico*, tedy *Jan Hus, hlasatel pravdy*,⁴ vedla autory k myšlence vytvoření filmu na toto téma. Na uvedeném historickém faktu je postaven motiv celého příběhu. Motiv zdůrazňuje skutečnost, že Mussolini v Janu Husovi jistou dobu viděl svůj vzor, jak podotýká i největší znalec Mussoliniho životopisu italský historik Renzo de Felice.⁵ Svědčí o tom i souznění přívlastku „veridico“, tedy „pravdomluvec“, „hlasatel pravdy“⁶ a pseudonymu „vero eretico“, tedy „pravý kacír“, jímž budoucí italský diktátor v tomto období podepisoval některé své žurnalistické příspěvky.⁷ Zdůrazňuje i nábožensko-mystické pojetí revoluce, které Mussolinimu imponovalo na husitském hnutí.⁸ S dalšími historickými skutečnostmi pak námět volně pracuje. Fantazie se zde též projevuje již v samém základě, a to formou samé podstaty příběhu.

„Adamité, sektáři a neznabozi... Husitští jezdci naženou několik desítek adamitů do kruhu, přijíždějí další jezdci, v rukou otepi, hází je do pomyslného kruhu, kde se krčí poplašení naháči. Pak náhle otepi vzplanou, adamité mizí za clonou kouře, oheň vyrazí k obloze...“

Film nebude skrblit naturalistickými záběry: škvařící se těla adamitů.

socialistických idejí k fašismu dostává na vrchol nového hnutí, do kterého se zapojují idealisté, pragmatici i čistí psychopati, nalézající v něm možnost své realizace. Spory mezi fašisty a jejich odpůrci dostávají mnohdy osobní charakter, jehož tragické a krvavé nuance rozvíjí příběh na osudech jednotlivých sekundárních filmových hrdinů. Příběh si přitom hraje se zdůrazňováním některých – více či méně podtržených, někdy až „ad absurdum“ – podobností revolučního násilí dvacátých let 15. století v Čechách a toho z dvacátých let 20. století v Itálii, i se zvýrazňováním negativních charakterů lidského jednání.

Hra s časoprostorem je zřetelná i ve vrcholném filmovém okamžiku. Husova snaha přesvědčit Clarettu a její pomocí zastavit Mussoliniho vyznívá naprázdno a ona, přesvědčená o správnosti Mussoliniho fašistické revoluce a cestě k moci, se ocitá u hořící hranice Mistra Jana. Hus, v naději přesvědčit ji a obrátit tak nešťastný chod dějin, se odhodlává na poslední chvíli odvolat své učení. Je si vědom, že tímto aktem nevstoupí do historie jako model zastánce idejí, s nimiž nemá ve skutečnosti nic společného. Claretta však ve sveřepé demonstraci odmítnutí jeho snahy sama přiloží na hranici otýpku dříví, která rychle přiživí

Téma využívá souvislosti, že Mussolini psal knihu o Husovi při příležitosti nadcházejícího 500. výročí jeho smrti (kdy se měl v duchu jeho jubilea uskutečnit v Praze mezinárodní kongres organizace Volná myšlenka, který se nakonec kvůli vypuknutí 1. světové války nekonal⁹⁾), i toho, že autor napsal značnou část spisu ve vězení. Posouvá datum Mussoliniho uvěznění oproti skutečnosti o tři roky, tedy do roku 1915 a nechává seznámit budoucího „duceho“ se svojí budoucí milenkou Clarettou Petacci již v tomto roce a pasuje ji do role dcery žalářníka. Ve skutečnosti psal Mussolini uvedený spis během uvěznění trvajícím od 14. října 1911 do 12. března 1912¹⁰⁾ a Claretta Petacci byla dcerou lékaře Francesca Saveria Petacci a v roce 1936, kdy se stala milenkou Mussoliniho – tehdy již italského fašistického diktátora – jí bylo teprve 24 let.¹¹⁾

Právě v tomto bodě vzniká „pohádkový“ příběh tématu. Jan Hus má možnost zjevit se 500 let po své mučednické smrti Clarettě, nové Mussoliniho přítelkyni. Je si vědom skutečnosti, že Benito Mussolini v něm vidí svůj vzor, i toho, že Claretta má na Mussoliniho vliv. Snaží se ji proto přesvědčit, aby Benita donutila ustat ve sveřepém prosazování jeho myšlenek a poukazuje na tragické důsledky, které přináší každá idea, pokud ti, kteří ji chtějí prosadit, volí cestu násilí. Přivádí Clarettu napříč časoprostorem do středověkých Čech a ta se po jeho boku jako divák stává svědkem morálního úpadku církve počátku 15. věku i krvavých excesů husitských válek, které vypukly po jeho smrti. Ani opakující se výlety do minulosti a Husova výmluvnost však Clarettu, zaslepenou láskou k Mussolinimu, nedokáží přesvědčit. Její milenec se ve svém vývoji od

smrtonosný plamen. Ve stejném momentu vrcholí i cesta Mussoliniho k moci. Zástup černých košíl pochoduje na Řím za zpěvu písně Ktož sú boží bojovníci, písně, kterou ve svém obdivu k síle husitské revoluce Mussolini přeložil do italštiny.¹²

Následující obrazové scény připomínají drastičnost závěrečné fáze fašistického režimu poté, co se po boku nacistického Německa Itálie zapojila do válečného konfliktu.

Mussoliniho vztah k Husovi a husitskému revolučnímu hnutí a jejich vliv na italského fašistického vůdce je pochopitelně – záměrně – přehnaný. Jeho obdiv k Husovi i k síle mysticko-náboženského charakteru husitské revoluce a k prvkům sociálního a nacionálního charakteru, které se v ní projevují, je faktem.¹³ Nicméně postava Husa Mussoliniho zajímala v periodě jeho socialistického mládí, kdy o něm psal knihu, tedy mezi lety 1910–1913. Kromě tohoto díla se o Husovi mnohokrát nezmiňuje, v období počínajícího fašismu pouze dvakrát, zejména v lednu roku 1918, kdy na stranách novin *Il Popolo d'Italia* (Lid Itálie), listu, který sám vydával, otiskl necelé dvě kapitoly své knihy o Husovi.¹⁴

Filmový epilog opět používá kombinaci historických faktů a fikce – předkládá scénu, v níž auto německých vojáků s Mussolinim a Clarettou, prchajících v dubnu roku 1945 z Itálie do Švýcarska, bylo zastaveno italskými partyzány. K popravě Benita a Claretty dochází ve filmu přímo na místě jejich zadržení, zároveň s dalšími italskými fašisty, a velitelem partyzánů je bývalý přítel Claretty Pedro. Ve skutečnosti Claretta neprchala do Švýcarska ve stejném autě jako Mussolini a též nedošlo k jejich popravě přímo na místě zadržení. Autoři zapracovali do filmové fantazie klasický motiv milostného trojúhelníku (Pedro – Claretta – Benito), s nímž se tu pracuje už od počátku.

Filmová verze se poté vrací ke skutečnosti tím, že těla zastřelených fašistických pohlavářů včetně milenecké dvojice jsou převezena do Milána a tam pověšena pro výstrahu u benzínové pumpy za nohy hlavou dolů.

Závěrečná scéna – v obecném kontextu celkem reálně – ukazuje, jak ulicemi pochodují noví hrdinové nové doby a mezi nimi lze zahlédnout i tváře, které se předtím realizovaly na druhé straně barikády...

Filmový projekt si v žádném případě neklade úlohu být historickým filmem v klasickém smyslu slova. Snaží se však poukázat na podobnosti zdánlivě nesrovnatelného, využívá přitom historických skutečností a souvislostí a používá nekonvenční pojetí Husovy postavy.

Dalším projektem ze stejného období, hrajícím si s pomyslným „druhým životem“ Jana Husa, je jeden z dílů cyklu České televize *Dějepis naruby* nazvaný *Jan Hus*. Natočen byl v roce 2002 a na obrazovkách prvního programu České televize byl uveden o rok později. Jedná se o osmnáctiminutový krátký film, jehož autorem a režisérem je Miloslav Kučera,

„Claretta přihodí k Husovým nohám otýpku: Slabochu! Benito to dokáže!“

Odvolat už nestačil... Detail Husova obličeje.

dramaturgem Jiří Janků. Projekt byl realizován v rámci tvůrčí skupiny Karla Hynie České televize a formou odborné spolupráce se na něm podíleli Jan Blahoslav Lášek a Pavel Helan.

Pořad předkládá hypotézu, jak se mohl odvíjet další osud Jana Husa, kdyby nebyl v Kostnici upálen. Předpokládá, že Hus na kostnickém koncili své učení neodvolal, avšak král Zikmund splnil svůj slib daný ochranným glejtem a přes odpor concilu propustil Husa na svobodu. Toto řešení umožní předpokládat, že Hus se i bez mučednické smrti stal významnou osobností jako ten, který se vzepřel mezinárodnímu církevnímu concilu a obhájil silou slova svou pravdu.¹⁵

Film je stylizován do průvodcovského výkladu po Praze, kdy průvodce (Pavel Helan) seznamuje turisty s touto fiktivní historií, prováděje je po místech historicky spjatých s Janem Husem a husitským hnutím. Autoři záměrně volili formu jistého přehánění, které je korigováno komentářem docenta ThDr. J. B. Láška, vedoucím katedry Církevních dějin a práva na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V prostorách jmenované fakulty se také diskuse odehrává. Komentář docenta Láška k hypotetické průvodcovské verzi P. Helana je veden ve stylu pozice učitele a žáka – která vychází z reality, v níž doc. Lášek zmírňuje příliš odvážná tvrzení a zamýšlí se nad otázkami, které nejsou jednoznačně zodpověditelné.

Hypotetické pojetí Husova života předpokládá, že Hus se vrací z concilu do Čech jako oslavovaný hrdina. V Praze se však rychle profilují různé reformní proudy, v nichž radikalismem v mnohém předstihuje ostatní ten, v jehož čele stojí Jan Želivský, pod jehož vedením dav povraždí konšely na Novoměstské radnici. S tímto násilím Jan Hus nesouhlasí a dostává se s Želivským do ostrého sporu. Autoři se snaží poukázat na skutečnost, že Hus nebyl sociální reformátor, jako někteří jeho radikální pokračovatelé včetně Želivského, a že jejich myšlenky snažící se změnit společnost od základů by pravděpodobně narazily na Husův odpor. Do jisté míry se jedná o reakci na prezentaci Husovy postavy komunistickou historiografií.¹⁶

Je faktem, že v Zikmundově moci bylo Husa na svobodu pustit a dodržet tak svůj slib, stejně jako to, že Hus se nikdy nesnažil měnit středověkou společnost sociálními reformami. Jeho záměrem bylo, aby společnost fungovala tak, jak má. Otázkou, kterou seriózně asi nelze zodpovědět ovšem zůstává, jak konkrétně by jednal v případě útoku na Novoměstskou radnici.

Hypotetická verze dále pracuje s představou, že po smrti krále Václava IV. Zikmund nepřistoupí na povolení požadavků reformy a vyhlásí proti neposlušným Čechům křížovou výpravu. Hus, který mezitím dosáhl na Pražském vysokém učení doktorského titulu, se nachází ve skupině, která usiluje o dohodu se Zikmundem. Snaží se Zikmunda přesvědčit, jakožto vůdčí člen deputace vyslané Pražany, nicméně Zikmund ze svých požadavků neustupuje. Po tomto diplomatickém selhání, ve dnech horečných příprav na obranu Prahy, se Hus stává obětí smrtelného útoku. Autoři nechávají otevřenou otázku, kdo za ním stál, nicméně celkový kontext pořadu naznačuje, že aktéry by mohli být spíše členové radikálního proudu vedeného Želivským, než někdo z řad odpůrců reformy.

V tomto bodě si autoři byli vědomi nadsázky, kterou provádějí. Nejenže se nacházíme na poli hraní si s historií formou domněnek a nápadů, ale není ani příliš pravděpodobné, že by se vzájemné spory českých reformátorů vyhrotily v období společného nebezpečí. V reálnější hypotetické rovině by k tomu zřejmě došlo později – jak ostatně potvrzují samy skutečné dějiny husitských válek. Motiv autorů byl však v tomto případě za prvé technický – krátký čas určený pro délku pořadu, za druhé vyplýval z vědomí, že další a další rozvíjení hypotetického života Jana Husa by bylo stále více čistě fantazijní spekulací.

Pořad využívá po obrazové stránce trojího prostředí: pražský průvodcovský výklad (který byl natáčen v prostorách Staroměstské i Novoměstské radnice, v Betlémské kapli, v prosto-

rách Karolina, v exteriérech Starého a Nového města pražského a na Žižkově) je prokládán krátkými sestřihy z husitské trilogie Otakara Vávry a komentářem J. B. Láška natočeným na půdě Husitské teologické fakulty UK v Praze.

Filmový materiál z husitské trilogie použili autoři pro obrazové dokreslení fiktivní historie Jana Husa předkládané výkladem průvodce. Díky rozmanitým stříhovým úpravám tak vytváří dojem, že Zikmund svým gestem zaráží čtení Husova rozsudku na koncilu v Kostnici či že Hus vytýká Janu Želivskému masakr na Novoměstské radnici. Záběry zobrazující v husitské trilogii pohřeb tří tovaryšů popravených staroměstskými konšely v roce 1412 jsou použity způsobem, jakoby se jednalo o pohřeb Jana Husa apod.

Všíímavý divák si tak může uvědomit i to, jak lze použít obrazový materiál v naprosto obráceném smyslu.

Jak již bylo předesláno, nejedná se ani v jednom, ani v druhém případě uvedených projektů o klasický historický film či filmový dokument. Jan Hus „redivivus“ se zde představuje v novém podání, které může být viděno i jako provokativní. Výraznost dané fikce však snad může nutit i k zamyšlení nad dějinami množství „druhých“ životů a rozdílných interpretací historických postav.